

rában a következőképpen jellemzi magát: „Egy dologban, tudom, nem vagyok bűnös. Nem cselekszem előítéletből, sem elfogultságból, nem ragaszkodom semmilyen véleményhez sem azért, mert régi, elfogadott, divatos vagy mert sok időt töltöttem tanulmányozásával és művelésével”.⁴ Ezzel az önmeghatározással nemcsak Burke rokonszenvére nem számíthatott, de a szkepticismusuk közti hasonlóság gondolatának jogosultsága is megkérdőjeleződik. A ketten attitűdjében tapasztalható szöges ellentét alapján – anélkül, hogy Berkeley politikai filozófiájának részletes elemzésébe kellene bocsátkoznunk – annyit feltétlenül leszögezhetünk, hogy a Burke-Berkeley kapcsolat semmiképpen sem áll olyan biztos lábakon, mint a Burke, illetve Swift, Johnson, Hume vagy Montaigne közti viszony, s az előbbi kapcsolatot megkülönböztetés és a viszony legalábbis problematikus voltára utaló megjegyzés nélkül az utóbbiak között említeni, félrevezető és megtévesztő. Ha a szkepticismusuk közti lényeges különbségek tárgyalását a monográfia keretei nem teszik lehetővé, szerencsésebb lett volna a Berkeley-vonal teljes elhagyása.

A tartalmi hibáknál azonban számosabak a kötet formai hiányosságai. A monográfia terjedelme és az érintett témák sokfélesége részletes név- és tárgymutatót tett

⁴ Berkeley, George: *Philosophical Commentaries In: Works* ed. A. A. Luce and T. E. Jessop, London, Nelson, 1948., Vol. I., 48. o.

volna indokolttá. Az idézetek helyének meghatározásakor érdemes lett volna mindig megadni az idézett mű címét is, hogy azok az olvasók is könnyebben megtalálhassák az őket érdeklő helyeket, akiknek keze ügyében nem a szerző által használt kiadások vannak. Különösen igaz ez a *Further* rövidítéssel hivatkozott idézetekre, amelyek ráadásul könnyen azt a téves benyomást kelthetik az életműben kevésbé jártas olvasóban, hogy Burke *Further Reflections on the Revolution in France* címmel folytatást írt a *Töprengésekhez*. Nem ártott volna már a kötet legelején, a hivatkozott művek rövidítéseinek felsorolása alkalmával tisztázni, hogy csupán néhány későbbi írásának gyűjteményes kiadásáról van szó.

Am minden hiányosságával együtt is üdvözlendő esemény az első magyar nyelvű Burke-monográfia megjelenése. Az életmű elemzése alaposságra és teljességre törekvése folytán talán nem annyira izgalmas, mint lehetne, azt gondolom azonban, hogy mint minden Burke-ről szóló kötetről a döntő szót e könyvről is az 1796-os *Gentleman's Magazine* találó megjegyzésének – „Burke-öt nem lehet elemezni, el kell olvasni” (144) – monográfiáirásra alkalmazott változata mondja ki: *Burke-öt nem elemezni, idézni kell*. E tekintetben pedig Molnár Attila Károly kitűnő munkát végzett. (*Századvég Kiadó, Bp., 2000. 371 o.*)

Fülöp Endre

PhD hallgató

Miskolczi Ambrus: *Szellem és nemzet* –

Babits Mihály, Eckhardt Sándor, Szekfű Gyula és Zolnai Béla világáról

Kitűnő könyvet olvastam három tudós és egy nagy költő világáról. A munkát Miskolczi Ambrus írta, aki eddig elsősorban a román történelemről közölt jeles tanul-

mányokat, most azonban a magyar szelemtörténeti iskola képviselőiről szól. A könyv főcíme – *Szellem és nemzet* – jól jellemzi a 20. század első felének említett képviselőit. A megnevezettek valóban a szellem emberei és rájuk is vonatkozik a nemzet fogalma, mégpedig elsősorban a *Mi a magyar?* gyűjteményes kötet kapcsán. A szelemtörténetet Thienemann Tivadar és a

Minerva című folyóirat vezették be, és az említett szerzők ilyen vagy olyan módon, kisebb vagy nagyobb mértékben csatlakoztak hozzá. A nemzetet a konzervatív, katolikus világnézet szempontjából vizsgálták és készek voltak bizonyos reformokat is bevezetni a Kerényi Károly által neobarokknak nevezett társadalomban. Állásfoglalásukat a szerző metapolitikának nevezi, ami annyit jelent, hogy írásaikkal szerették volna befolyásolni magát a politikát, kevés sikerrel.

Amikor Eckhardt Sándor javaslatot tett a Pázmány Péter Tudományegyetemen a Magyarságtudományi Intézet megalapítására, a következőket írta: „A hungarológia, a magyarságtudomány ... magában foglalja a magyarság magas és mély kultúrájának (népi és történeti kultúrájának) kérdéseit és ennek szintézisére törekszik”. A megállapítás ma is megállja a helyét és vonatkozik mindazon szakokra, amelyek a humán tudományokban a magyarsággal foglalkoznak. A hungarológiának gyűjteményes kötete a Szekfű Gyula által szerkesztett *Mi a magyar?* A szaktanulmányok mellett a szerző elsősorban azokkal a munkákkal foglalkozik, amelyek meghatározták a kötet szellemét. Az első szerző Babits Mihály, aki Prohászka Lajos *A vándor és a bujdosó*-jával szemben felvázolja a passzív, de elméledő magyar magatartását, lírai szenvedéllyel, hivatkozva a történelem és az irodalom példáira. Ekörül már előbb polémia alakult ki, miután sokan kifogásolták a Prohászka által kialakított bujdosó magatartást – elsősorban passzivitása miatt – és a vándorral való szembeállítását. Szekfű Bölcs Leó meghatározásából indul ki, aki szerint „a magyarok szabadságszeretők, vitézek és körmönfont politizálók”, és ennek megfelelően fejt ki a nemzeti egységet hangsúlyozó mondanivalóját. Zolnai egyetért ezzel a meghatározással, de őt elsősorban a nyelv és a stílus kérdései foglalkoztatják. Eckhardt maga is Szekfű koncepció-

ját hirdeti, amikor a magyarság külföldi képét felvázolja ironikusan idézve a Nyugaton és Keleten kialakult magyarságképet. Ez a gyűjteményes kötet a magyar értelmiség körében keltett visszhangot, de semmit sem változtatott a külföldi magyarságképen, amint azt a II. világháború után a párizsi békeszerződés igazolta.

A szerző e kötetben kívül foglalkozik az említettek más munkáival is. Így idézi Eckhardtnek *A francia szellemről* (a francia fordításban az *esprit* helyett a *génie* kifejezést használja) című könyvét, támaszkodva a kor nemzetközi irodalmára, de a francia történetírás és irodalom példáira is. A *Voltaire és 1526* című tanulmány kapcsán említi a török támadást és annak értelmezését. Szól Michelet-nek a reformációról és az 1848-49-es forradalomról szóló írásairól. A szerző joggal jegyzi meg, hogy a régebben a nemzetiségeket védő Michelet a magyar szabadságharc védelmezőjévé vált. Itt kell megemlítenem: Eckhardt figyelmen kívül hagyta a Rákóczi-szabadságharc egész francia anyagát, amely támogatta a magyar követeléseket és meghatározta a felvilágosodás és a reformkor történelmi képét. Kár, hogy Miskolczy nem említi Eckhardt *A francia forradalom* című munkáját, amely világnézeti kérdéseket is érint.

Zolnai Bélánál idézi Eckhardt *A francia szellemről* szóló könyvét. Megjegyzéseiben értekezik az ember sorsáról, vagy a nyelvről, de külön figyelmet érdemel a következő megjegyzése: „a könyv a hitlerizmus gyűlöletén keresztül tér meg a francia univerzális eszményhez”. Ő az, aki másutt tett megjegyzéseivel is szembeszáll a fasizmussal. Zolnai figyel a politikai és irodalmi változásokra és időnként kész részt venni az egyetemi csatározásokban, akár párbajjal is. Megjelentet egy Rákóczi-könyvet, amelyet Szekfű külön is üdvözöl, mert felmutatta benne a „janzenistát”, ami véleményünk szerint egyoldalú, mert magát a politikus Rákóczit

nem jellemzi. Nyelvészeti munkássága, amely széleskörű és elismerésre méltó, szembeállítja őt purista apjával, Zolnai Gyulával, ő maga ugyanis üdvözölte az idegen szavakat és liberálisnak mutatkozott a stílus kérdéseiben. (Érdekes, hogy Zolnai nem szól Kosztolányi ilyen irányú tevékenységéről.)

Részletesen beszél Szekfű Gyuláról és változásairól. Szekfű elítélte a liberális ideológiát és egy ideig a konzervatív nézeteket támogatta. Később ettől eltávolodik, *A három nemzedék* újabb kiadásában kifigurázta a neobarokkot. A szerző érinti a negyvenes évek Szekfű-cikkeit, foglalkozik bujdosásával és szól a *Forradalom után* című kötetéről. Itt érdemesebb lett volna a tartalmat elemezni és a változást nem a Rákóczihoz írt levelekkel kommentálni.

A *Mi a magyar?* szerzőinek állandóan visszatérő problémája a zsidóság. Közismert, hogy Ravasz megszavazta az 1938-as zsidótörvényt. (Ő írta a kötet bevezetőjét.) Babits nem írta alá a tiltakozást, de külön jelentette meg véleményét. Zolnai kapcsolatot tartott fenn Radnóti Miklóssal és próbálta őt támogatni az egyetemi pályán és az irodalomtörténet-írásban. Igaz, hogy *A világirodalom története* vitát váltott ki közöttük, de az egyetértés hamar helyreállt. A zsidókérdés megítélésében a vélemények különbözők: Szekfű a dualizmus ide-

jén elítéli a zsidók asszimilációját, Eckhardt az egyetemen találkozik Radnóttal (ezt mint hajdani tanársegéde bizonyítani tudom), Zolnai viszont szükségesnek tartja a kapcsolattartást.

E nézeteket Miskolcgy szembeállítja a velük ellenkezők véleményével, így különösen Thienemann Tivadaréval, Kerényi Károlyéval és néha Horváth Jánoséval. Ezek vagy levél formában, vagy később keletkezett emlékiratokban jelennek meg és érintik a szellemtörténet problémáit vagy a Horváth János által hirdetett „belső önfejlődés” elméletét, a nemzetkarakterológiát vagy Prohászka érdemeit. A szellem emberei által képviselt metapolitika még akkor sem hozott eredményt, amikor Szekfű moszkvai nagykövet, Eckhardt pedig parlamenti képviselő lett.

Miskolcgy Ambrus hihetetlen mennyiségű anyagot dolgozott fel, nemcsak a szerzők műveit, de leveleket és emlékiratokat is. Digressziói segítik az eligazodást, mert újabb és újabb szempontokat vetnek fel. Kitűnő olvasmányról van szó, amelyet a szerző szép magyarsággal írt meg, és amely megvilágítja a 20. század első felének ideológiai történetét. (*Napvilág Kiadó, Budapest, 2001. 248 o.*)

Köpeczi Béla

az MTA r. tagja, egy. tanár (ELTE)